

APLIKACE CYTOTOXICKÝCH LÉČIV

Autoři: PharmDr. Lenka Doležalová, Masarykův onkologický ústav, Brno
PharmDr. Stanislav Synek, PhD., Fakultní nemocnice u sv. Anny v Brně

Oponent: PharmDr. Libor Jakeš, Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

Obsah:

1. Úvod
2. Limity
3. Definice
4. Důležité dokumenty
5. Doporučené postupy
  - 5.1. Zdroje kontaminace
    - 5.1.1. Otevřená manipulace s CL
    - 5.1.2. Manipulace s kontaminovaným materiálem
  - 5.2. Bezpečnost práce při transportu CL a při aplikaci pacientovi
  - 5.3. Likvidace havárie spojená s únikem CL do prostředí
    - 5.3.1. Minimální požadavky na obsah pohotovostní soustavy
    - 5.3.2. Postup likvidace
    - 5.3.3. Postup ošetření osob exponovaných CL (sestra, pacient)
6. Použité zkratky
7. Informační zdroje a literatura

1. Úvod

Cytotoxická léčiva (CL), která se používají při léčbě nádorových onemocnění, zahrnují látky s potenciálně nebezpečnými vlastnostmi. Zejména dlouhodobá expozice těmto látkám je spojena s možným projevem jejich genotoxických, karcinogenních a teratogenních účinků. Popsány byly také hypersenzitivní reakce, endokrinní či imunosupresivní účinky [1, 2, 3, 4]. Zdravotní sestry aplikující chemoterapii mohou být exponovány prakticky při každém podání těchto léčiv. Studie monitorující povrchovou kontaminaci pracovního prostředí ukazují, že míra expozice CL je u sester aplikujících CL srovnatelná s expozicí pracovníků zajišťujících jejich přípravu [5, 6, 7].

V České republice díky legislativně ukotveným vysokým nárokům na přípravu CL (podtlakový box s vertikálním prouděním, používání sterilních obleků a jednorázových rukavic pro udržení předepsané čistoty prostředí, kontrolování doby pobytu v prostoru aseptické přípravně) lze oprávněně očekávat, že expozice zdravotníků podávajících chemoterapii je pravděpodobně dokonce vyšší než u pracovníků pověřených přípravou CL. Zdravotní sestra má při podání chemoterapie k dispozici pouze ochranné rukavice a prostory pro aplikaci CL (chemoterapeutické stacionáře) nespádají pod žádné kontrolované či jinak monitorované pásmo.

2. Limity

Tento DP je zaměřen na bezpečnou aplikaci CL. Lze jej použít jako edukační materiál pro zdravotní sestry aplikující CL na lůžkových odděleních či chemoterapeutických stacionářích.

3. Definice

Nemocniční lékárníci z úseku přípravy CL by měli aplikující sestry pravidelně školit stran bezpečnosti práce. **Tento doporučený postup (DP) shrnuje základní informace o zdrojích kontaminace na lůžkových odděleních a chemoterapeutických stacionářích, zaměřuje se na bezpečnost práce při transportu CL a při aplikaci pacientovi. Součástí DP je i postup pro likvidaci havárie spojené s únikem CL do prostředí.**

4. Důležité dokumenty

Závazné právní normy:

- N.v. č. 361/2007, kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví při práci, který mimo jiné stanovuje zaměstnavateli povinnost zavést vhodné analytické postupy pro měření chemických karcinogenů v pracovním prostředí (§10)
- Z. 309/2006 Sb., zákon o zajištění dalších podmínek bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, v jehož rámci je zaměstnavateli ustanovena povinnost pravidelně (a dále bez zbytečného odkladu vždy, pokud dojde ke změně podmínek práce) měřením zjišťovat a kontrolovat hodnoty rizikových faktorů (§7)

- Z. 262/2006 Sb., (Zákoník práce), kterým se mimo jiné ustanovuje zaměstnavateli povinnost vytvářet bezpečné a zdravé neohrožující pracovní prostředí, soustavně vyhledávat nebezpečné činitele a vyhodnocovat rizika z nich plynoucí (§102)
- Z. 378/2007 Sb., o léčivech a o změnách některých souvisejících zákonů
- V. č. 84/2008 Sb., o správné lékařské praxi, bližších podmínkách zacházení s léčivy v lékárnách, zdravotnických zařízeních a u dalších provozovatelů a zařízení vydávajících léčivé přípravky

Ostatní normy, které pro pracoviště přípravy cytostatik nejsou závazné, ale mohou být užitečným zdrojem informací:

- ISOPP Standards of Practice Safe Handling of Cytotoxics
- NIOSH Alert 2004: Preventing Occupational Exposure to Antineoplastic and Other Hazardous Drugs in Health Care Settings.
- ESOP: Quality Standard for the Oncology Pharmacy Service (QuapoS 4)

5. Doporučené postupy

5.1. Zdroje kontaminace

Při aplikaci CL je zdravotní sestra vystavena přímému kontaktu s CL. Pro zajištění bezpečného pracovního prostředí je třeba znát hlavní zdroje kontaminace pracoviště, které jsou zároveň i zdroji profesní expozice. Mezi rizikové činnosti spojené s potenciální expozicí CL patří:

5.1.1. Otevřená manipulace s CL

- příprava CL – rozpouštění, ředění a transport léčiv do konkrétních aplikačních forem (dle legislativy má probíhat jen v lékárně v přípravě CL)
- vytlačování vzduchu z injekčních stříkaček s obsahem CL
- napouštění infuzních setů roztokem s obsahem CL
- odpojování infuzních setů po ukončení aplikace
- operace s orálně podávanými CL (tabletami)
- provádění speciálních operativních typů aplikace (např. intraperitoneální podání CL)
- likvidace havárie

5.1.2. Manipulace s kontaminovaným materiálem

- obaly s nízkou kontaminací (krabičky a vialky HVLP)
- obaly s vysokou kontaminací (CL připravená v bolusech a infuzních vacích)
- manipulace s pacienty, jejich exkřety či ložním prádlem
- manipulace s odpadem vznikajícím při přípravě a aplikaci CL

5.2. Bezpečnost práce při transportu CL a při aplikaci pacientovi

Studie provedené v Masarykově onkologickém ústavu [5, 8] poukázaly na vysokou kontaminaci chemoterapeutického stacionáře, která byla srovnatelná/i vyšší v porovnání s přípravnou CL. Sestry aplikující CL měly častěji kontaminované ruce než pracovníci skladu či přípravnou CL. V rámci studie byla navržena a vyzkoušena nápravná opatření, která vedla ke snížení úrovně kontaminace. Pro bezpečnou práci sester lze doporučit následující pravidla a zvyklosti:

1. Transport CL mezi Oddělením přípravy CL a aplikačním oddělením provádět v uzavřených a nárazu odolných boxech; jejich používáním se zabrání možným haváriím a únikům CL do prostředí
2. Na aplikačním oddělení (stacionáři) vymezit prostor pro administrativní práci (počítač, telefon) od prostoru pro manipulaci s připravenou chemoterapií a pacientem
3. Zamezit zkřížené kontaminaci pracoviště (ochranné rukavice používat pouze v prostoru pro manipulaci s CL a pacientem!)
4. Zajistit správnou likvidaci kontaminovaného materiálu, jeho skladování a časté odnášení na sběrná místa v rámci nastaveného odpadového hospodářství daného zařízení (použité vaky a stříkačky po aplikaci jsou významný zdroj kontaminace CL)
5. Mít k dispozici soupravu pro likvidaci havárie a umět ji použít
6. Zabránit akumulaci kontaminace na podlaze pod infusními stojany (zavěšením stojanů na zeď se zpřístupní podlaha pravidelnému úklidu a sanitaci)
7. Snížit expozici sester při ukončování chemoterapie (speciální aplikační sady umožňující propláchnutí setu čistým médiem při ukončování či přerušení aplikace, vyprázdňené vaky se neodpojují, vše se zlikviduje „uzavřené“)
8. Informovat pacienty o nutnosti močit vsedě (např. vtipnými obrázky či piktogramy); zamezí se znečištění okolí toalety drobnými úniky moče
9. Instalovat samočistící sedátka na klozety; pacienti se neostýchají na toaletu posadit
10. Zajistit důkladný úklid toalet

5.3. Likvidace havárie spojená s únikem CL do prostředí

K úniku CL do prostředí může na aplikačním oddělení (stacionáři) dojít v důsledku poškození vaku (netěsnost sváru), stříkačky či neopatrné manipulaci během aplikace (odpojování pacientů, ukončování aplikace). Likvidovat lze takto i rozlité tělní tekutiny pacientů na chemoterapii (moč, stolice, krev) s nutností finální dezinfekce kontaminovaného místa pomocí adekvátního dezinfekčního prostředku. Kontaminované lůžkoviny, prádlo, či oděvy jsou likvidovány jako nebezpečný odpad. Při kontaminaci exkrety onkologických pacientů se postupuje obdobným způsobem jako u prádla z onkologických oddělení.

Každé pracoviště, kde se manipuluje s CL, musí být vybaveno pohotovostní soupravou pro likvidaci havárie s únikem CL do prostředí a jeho pracovníci musí být pravidelně školeni v praktickém provádění likvidace havárie.

5.3.1. Minimální požadavky na obsah pohotovostní soupravy

1. Instrukce pro likvidaci havárie (zatavená do plastové fólie)
2. Jednorázové nitrilové či latexové rukavice (min. 2 páry)
3. Respirátor
4. Ochranné brýle

5. Buničitá vata nebo jiné savé utěrky (vhodné jsou jednostranně nasákové materiály)
6. Karta z tvrdého kartonu, lopatka
7. Jednorázový ochranný oblek (kombinéza) z nesmáčivého materiálu, s dlouhými rukávy a s manžetami
8. Návleky na boty
9. Silnostěnné plastové pytle na odpad (min. 2ks)
10. Nádoba s detergentem
11. Výstražná páska či výstražné znamení pro vyznačení místa havárie

5.3.2. Postup likvidace

1. Zkontrolujte, zda nedošlo ke kontaminaci přítomných osob CL. Při zasažení pracovníků postupujte dle postupu níže.
2. Zamezte rozšiřování kontaminace. Vyčkejte několik vteřin v klidu a umožněte vzniklému aerosolu, aby se usadil.
3. Na místo havárie upozorněte ostatní pracovníky. V případě úniku velkého množství CL zajistěte evakuaci osob (pracovníků, pacientů) z tohoto místa (ideálně z dané místnosti). Za účelem minimalizace rozšiřování kontaminace zamezte pohybu dalších osob v tomto místě.
4. Přineste soupravu pro likvidaci havárie a otevřete ji.
5. Oblečte ochranné pomůcky přítomné v soupravě (oblek, návleky, respirátor, brýle, 2 páry rukavic).
6. Uniklý roztok CL vysušte buničitou vatou či savými utěrkami-
7. Střepy odstraňujte pomocí papírové karty, kterou vše nahrnete na lopatku. Nic nezametat!
8. Místo havárie omyjte připraveným roztokem detergentu (opakujte nejméně třikrát).
9. Veškerý použitý materiál a ochranné pomůcky uložte do pytle na odpad.
10. Použité pytle s odpadem uložte do kontejneru na nebezpečný odpad.
11. Po likvidaci havárie si řádně umyjte ruce, případně každou část těla, která byla během práce exponována CL.
12. Událost dokumentujte záznamem o mimořádné události, případně záznamem o úrazu.
13. Pracoviště vybavte novou pohotovostní soupravou.

5.3.3. Postup ošetření osob exponovaných CL (aplikující sestra, pacient)

1. Při dermální expozici omývejte postižené místo vodou a mýdlem po dobu alespoň 5 minut.
2. Oči zasažené CL vymývejte fyziologickým roztokem po dobu 10-15 minut.
3. Expozici ohlaste ošetřujícímu lékaři a vedoucímu pracoviště.
4. Kontaminovaný pracovní oděv likvidujte jako nebezpečný odpad.

6. Použité zkratky

DP - doporučený postup

CL - cytotoxické léčivo, cytostatikum

7. Informační zdroje a literatura

- 1) BAKER, G. L., KAHL, L. E., ZEE, B. C., STOLZER, B. L., AGARWAL, A. K., MEDSGER, T. A. Malignancy Following Treatment of Rheumatoid-Arthritis with Cyclophosphamide - Long-Term Case-Control Follow-up-Study. *Am. J. Med.*, 1987, 83, 1, s. 1-9.
- 2) FUCHS, J., HENGSTLER, J.G., JUNG, D., HILTL, G., KONIETZKO, J., OESCH, F. DNA damage in nurses handling antineoplastic agents. *Mutation Research/Genetic Toxicology*, 1995, 342, 1-2, s. 17-23.
- 3) HEMMINKI, K., KYRONEN, P., LINDBOHM, M. L. Spontaneous-Abortions and Malformations in the Offspring of Nurses Exposed to Anesthetic-Gases, Cytostatic Drugs, and Other Potential Hazards in Hospitals, Based on Registered Information of Outcome. *J. Epidemiol. Community Health*, 1985, 39, 2, s. 141-147.
- 4) KRSTEV, S., PERUNICIC, B., VIDAKOVIC, A. Work practice and some adverse health effects in nurses handling antineoplastic drugs. *Med. Lav.*, 2003, 94, 5, s. 432-439.
- 5) DOLEŽALOVÁ, L., ODRÁŠKA, P., GORNÁ, L., KUTA, J., ORAVEC, M., PRUDILOVÁ, M., VEJPUSTKOVÁ, R., BLÁHA, L. Studium kontaminace pracovišť a profesionální expozice zdravotnických pracovníků zajišťujících přípravu a aplikaci protinádorových léčiv. *Pracov. Léč.*, 61, 2009, No. 3, s. 117-122.
- 6) HEDMER, M., TINNERBERG, H. et al. Environmental and biological monitoring of antineoplastic drugs in four workplaces in a Swedish hospital. *Inter. Arch. Occup. Environ. Health*, 2008, 81 (7), s. 899-911.
- 7) MAYDL, A., SCHIERL, R. ET AL. Kontaminationen mit Zytostatika auf Stationen in Krankenhäusern. *Krankenhauspharmazie*, 2005, 26, s. 391-397.
- 8) ODRASKA, P., DOLEZALOVA, L., GORNA, L., PRUDILOVA, M., BLAHA, L. Occupational exposure of healthcare Professional to antineoplastic agents in Masaryk Memorial Cancer Institute. Brno, Abstract. *Interdisciplinary Toxicology*, 2009, 2 (2), s. 132.

Datum předpokládáné aktualizace: 09/2018